

Dr. Grossmann Ferenc

MAGYARORSZÁG ÉS A KELET-NYUGATI KERESKEDELEM PROBLÉMÁK ÉS A FEJLESZTÉS LEHETŐSÉGEI

I. Történelmi áttekintés

A magyar népgazdaság növekedési üteme és egész fejlődése igen szorosan összefügg az ország nemzetközi gazdasági kapcsolatainak alakulásával, ugyanis jellegét tekintve a magyar gazdaság „nyitott” gazdaság, azaz széleskörű nemzetközi gazdasági kapcsolatai vannak, amelyek állandó fejlesztése és intenzívebbé tétele gazdaságpolitikánk egyik központi kérdése.

Magyarország területe a Földnek mindössze 0,08%-át foglalja el; lakossága csupán 0,3%-a a világ össznépességének, de részesedése a világkereskedelemből 0,8%, ami azt mutatja, hogy *Magyarország erősen külgazdasági kapcsolatokra orientált ország*. Ezt jelzi az a tény is, hogy iparunk nyersanyagszükségletének több mint a felét külföldről szerzi be, továbbá, hogy a nemzeti jövedelemnek több mint 40%-a fut keresztül a külkereskedelem csatornáin. Ennek megfelelően az export és import alakulása számottevő hatást gyakorol az ország gazdasági fejlődésére és a gazdaság szerkezetére.

Magyarország részvétele a nemzetközi munkamegosztásban az elmúlt két évtizedben gyorsan bővült; a külkereskedelmi forgalom üteme — különösen a 60-as években — jóval meghaladta a nemzeti jövedelem növekedési ütemét, és még az igen gyorsan fejlődő ipari termelés növekedési ütemét is jelentősen felülmúlta.

A GAZDASÁGI NÖVEKEDÉST JELLEMZŐ NÉHÁNY MUTATÓ ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

(1950—67)

	Index	Évi átlagos növekedés %
Nemzeti jövedelem	253	5,7
Ipari termelés	446	9,2
Mezőgazdasági export	148	2,3
Export	453	10,5
Import	500	10,5

Ugyanakkor a fejlett tőkés országok mutatóival való egybevetés azt mutatja, hogy dacára a külgazdasági kapcsolatok növekvő jelentőségének és intenzívebbé válásának, a külkereskedelmi forgalom növekedési üteme a nemzeti jövedelemhez és az ipari termeléshez képest, Magyarországon és általában a KGST országokban, viszonylag lassúbb.

A NEMZETI JÖVEDELEM, AZ IPARI TERMELÉS ÉS A KÜLKERESKEDELMI FORGALOM NÖVEKEDÉSE 1960 ÉS 1970 KÖZÖTT A KGST ÉS A FEJLETT TÓKÉS ORSZÁGOKBAN (1960 = 100)

Ország	Nemz. jöved.	Ipari term.	Külkeresked. forgalom
Közös Piac orsz.	169	181	291
Egyesült Államok	150	154	231
Japán	287	369	445
Anglia	129	132	177
Szovjetunió	198	227	219
Bulgária	210	293	313
Magyarország	170	193	262
NDK	152	181	214
Lengyelország	182	225	254
Románia	223	334	280
Csehszlovákia	154	179	200

Forrás: Monthly Bulletin of Statistics 1968—1971.

A gazdasági mechanizmus reformjának egyik alapvető célja a gazdasági tevékenység hatékonyságának a fokozása, ami a nemzetközi munkamegosztásba való intenzívebb bekapcsolódás nélkül elképzelhetetlen. Népgazdaságunk dinamikus és kiegyensúlyozott fejlődése, külgazdasági kapcsolataink eddiginél gyorsabb és hatékonyabb fejlesztését követeli meg. Ezt húzza alá az a tény, hogy az elmúlt években a nemzeti jövedelem egy egységgel történő növelése az importot átlagosan 2%-os növekedésével járt együtt.

Magyarország napjainkban a világnak mintegy 140 országával tart fenn kereskedelmi kapcsolatokat. Külkereskedelmünk földrajzi rádiusza igen tág, ugyanakkor a forgalom zöme az európai országokkal bonyolódik; ezek részesedése külkereskedelmi forgalmunkban mintegy 90—92%.

Társadalmi-gazdasági rendszerek szerint kategorizálva, hazánk külgazdasági kapcsolatai két nagy csoportba sorolhatók:

- a szocialista országokhoz fűződő kapcsolatok, ezen belül is elsősorban a KGST országokhoz fűződők, amelyek ebben a relációban a forgalom döntő részét adják;
- a tőkés világgal folytatott kereskedelem, amely nagyrészt a fejlett, kisebb-részt a fejlődő országokkal bonyolódik.

A magyar külkereskedelmi forgalom viszonylati megoszlása 1970-ben az alábbi képet mutatta:

Szoc. országok	ezen belül KGST orsz.	Tőkés országok	ezen belül: Fejlett orsz.	Fejlődő orsz.
65,3%	62,1%	34,7%	28,4%	6,3%

Amint az a számokból kitűnik, Magyarország nemzetközi gazdasági kapcsolataiban a KGST országok kulcsszerepet játszanak. Az itt végbement fejlődés különösen akkor szembevetendő, ha figyelembe vesszük, hogy zömében olyan országokról van szó, amelyek többségével a II. világháború előtt nem voltak számottevő kapcsolataink, amelyek sokkal inkább konkurrensaink voltak harmadik piacokon, semmint partnereink.

A II. világháború után a kelet-európai népi demokráciák létrejöttére a nyugat hidegháborús politikával, gazdasági embargóval válaszolt. A mélyreható társadalmi változásokkal, újjáépítéssel, gyors tempójú iparosítással párhuzamosan nemzetközi gazdasági kapcsolatainkat is teljesen új vágányokra kellett átállítani.

Külkereskedelmünk földrajzi-politikai viszonylati átállítása, egyúttal a kapcsolatok gazdasági tartalmában is mélyreható változásokat hozott. Fő kereskedelmi partnereinkké olyan országok váltak, amelyek maguk is agrárexportőrök voltak, és így a külkereskedelmi orientációnk áthangolódása is, felszabadulásunk utáni legfőbb gazdaságpolitikai célunk, az iparosítás gyors megvalósítására ösztönzött. Szocialista partnereink, mindenekelőtt a Szovjetunió, biztosította számunkra az iparosításhoz szükséges nyersanyagokat és energiahordozókat, amelyek ellenértékét születőben levő iparunk termékcivel egyenlíthettünk ki. Vagyis külkereskedelmi orientációnk megváltozása elősegítette exportszerkezetünk átalakulását, az ipari termékek arányának fokozódását, és ezzel gyorsítólag hatott az ország iparosítására.

Az 50-es évek hidegháborús politikai klímájában a kelet és nyugat közötti gazdasági érintkezés igen alacsony szintre süllyedt, a gazdasági kapcsolatok nem fejlődtek, nem tartottak lépést a világkereskedelem fejlődésével. Annak ellenére, hogy a 70-es évek elejének nemzetközi politikai légköre gyökeresen különbözik az 50-es évekéétől, a kelet-nyugati kereskedelem súlya a világkereskedelemben ma sem jelentős, annak jelenleg csak mintegy 4%-a. E szerény részesedés elsősorban a hatékony gazdasági kapcsolatokhoz szükséges politikai feltételek hosszú időn keresztül hiányában keresendők. A II. világháborút követő első évtized politikai klímája nem kedvezett a különböző társadalmi rendszerű országok közötti gazdasági kapcsolatok fejlesztésének. Az 50-es évek derekáig a szocialista és tőkés országok közötti hatékony külkereskedelmet — nem is szólva a szorosabb kapcsolatokat feltételező és teremtő gazdasági együttműködési formákról — a hidegháborús légkör fékezte, gyakorlatilag szinte megbénította. A kelet-nyugati kereskedelem egyes kérdéseiben elfoglalt pozíciókat, mereven szembenálló álláspontokat szinte kizárólag politikai motívumok határozták meg, noha ezek gyakran technikai formulák mögött kerestek és találtak fedezéket. „Embargó az egyik oldalon, és az azt nyomon követő autarkia a másikon, voltak az uralkodó gondolkodásformák keleten és nyugaton; egyazon szellem szülöttei, egymást erősítő, mi több egymást látszólag igazoló tendenciák. A politikai motívumok azután megteremtették a nekik megfelelő konkrét intézményeket, amelyek részben rendeltetésüknél fogva, részben ezen túlmenően pusztá létükkel és fennmaradásukkal, még ma is, egy jelentősen megváltozott politikai helyzetben is, akadályozzák a kölcsönösen előnyös kereskedelem kibontakozását”,¹ — írta néhány évvel ezelőtt, az azóta elhunyt Vajda professzor, a kelet-nyugati kereskedelem problémáinak egyik legjobb ismerője. Hasonlóan vélekedik sok nyugati közgazdász is; W. Althammer pl. egy nemrég megjelent cikkében így ír a kelet-nyugati kereskedelem politikai háttéréről: „A kelet-nyugati kereskedelem politikai háttere Mozart Varázsfuvolájának egyik jelenetére emlékeztet, amelyben Papagenó és Monostatos a mór, váratlanul szembetalálkoznak. Ijedt bakugrásokkal kerülgetik egymást és kölcsönösen azt hajtogatják — jaj, ez maga az ördög —. Persze a kelet-nyugati vitáknál hiányoznak a szép mozarti melódiák”.² A politikai motiváció uralkodó szerepe az USA szocialista országokkal kapcsolatos kereskedelem-politikájában a legutóbbi évekig érezhető volt; alapvető célja a szocialista országok erejének gyengítése, azok megszorítása volt. Ez a magatartás, amely születése politikai feltételeit messze túlélte, természetesen nagymértékben azzal is összefügg, hogy az USA külkereskedelmében a szocialista országokkal való kereskedelem ezideig nem játszott komoly szerepet. Ugyanakkor a nyugat-európai

1. I. Vajda: Probleme des Ost—West-Handels. Az „Internationale Arbeitsteilung und Wirtschaftsreform” c. kötetben 150. old.

2. W. Althammer: Die neuen Formen der Wirtschaftlichen Beziehungen zwischen der BRD und Osteuropa. A Probleme des Ost—West-Handels” c. kötetben Atlantic Forum Bonn—Bruxelles—New York 1971. 99. old.

országok az 50-es évek második felétől egyre intenzívebben foglalkoznak a szocialista piacok meghódításával.

Az 50-es évek végén megindult enyhülési folyamat és a 60-as évek második felében egyre határozottabb formát öltő, kölcsönös előnyöket kereső kooperációra törekvés mind kedvezőbb feltételeket teremtett a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok fejlődéséhez. Ugyanakkor a gazdasági kapcsolatok fejlődése sok vonatkozásban megelőzte és ezzel megalapozta a politikai kapcsolatok normalizálódását.

2. A kelet-nyugati kereskedelem szerepe népgazdaságunkban

A kelet-nyugati kereskedelem szerepe, a benne rejlő lehetőségek sokkal nagyobbak annál, mint amire viszonylag szerény volumene és a világkereskedelemből való csekély részesedése utal. Az elmúlt években a kelet-nyugati kereskedelem bővülése meggyorsult és a nemzetközi kereskedelem fejlődésének egyik legdinamikusabb területe volt. A kelet-nyugati kereskedelem dinamizmusát jelzi, hogy a szocialista országoknak a fejlett tőkés országokba irányuló kivitele 1960 és 1970 között kereken megháromszorozódott, miközben behozataluk ezekből az országokból a három és félszeresére emelkedett.

A szocialista országok külkereskedelmi forgalmának növekedése az egyes ország-csoportokkal az alábbi képet mutatja.

A KGST-ORSZÁGOK KÜLKERESKEDELMÉNEK NÖVEKEDÉSE AZ EGYES CSOPORTOKKAL

Index: 1970. év az 1960-hoz viszonyítva.

Ország	KGST orszá- gokkal	Kapitalista világgal	Fejlett tőkés országokkal	Fejlődő országokkal
Bulgária	288	438	400	608
Csehszlovákia	201	212	252	145
Lengyelország	283	232	231	238
Magyarország	256	315	318	302
Német Demokratikus Köztársaság*	213	241	247	210
Románia	206	456	448	491
Szovjetunió	230	284	245	380

Forrás: Sztyatisztyicseskij jezségodnyik. SZEVI. Moszkva, 1970.

* A Német Demokratikus Köztársaság adatai nem tartalmazzák a Német Szövetségi Köztársasággal való forgalmának növekedését.

Az adatokból kitűnik, hogy Magyarország és néhány további KGST ország külkereskedelme a 60-as években a fejlett tőkés országok viszonylatában növekedett a leggyorsabban. A forgalom gyors növekedése mellett, a 60-as évek második felében nemzetközi gazdasági kapcsolatainkban nyugati partnereink viszonylatában is, az együttműködés új formái jelennek meg. A kereskedelmi kapcsolatok mindinkább összefonódnak az ipari, műszaki-tudományos kapcsolatokkal. A kelet-nyugati kereskedelem lehetőségeiről, jelentőségéről Fock Jenő, a magyar kormány elnöke egy interjúban a következőket mondta: „Egyre inkább utat tör magának az a felismerés, hogy az ún. kelet-nyugati kereskedelemben óriási, eddig ki nem aknázott lehetőségek rejlenek. Ez egyaránt vonatkozik a tradicionális kereskedelmi kapcsolatokra, és a

technikai vívmányok, szolgáltatások cseréjére, a műszaki kapcsolatok olyan új formáira, amelyek az utóbbi időben különösen gyorsan fejlődtek. A modern technika fokozódó nemzetközi áramlása egyébként oda vezet, hogy a tudományos-műszaki kooperáció és ipari együttműködés, amelyeknél a kereskedelmi és technikai kapcsolatok tartós jellegűek és a kölcsönösségen alapulnak, egyre nagyobb teret kapnak a szokásos kereskedelmi formákkal szemben. Ezek a kapcsolatok természetesen csak a kölcsönös előnyök és a kölcsönös bizalom alapján, egymás társadalmi berendezkedésének kölcsönös elismerésével és tiszteletben tartásával fejlődhetnek. Ez a fejlődés természetesen csak lépésről-lépésre haladhat előre, látványosan gyors változásokkal nem számolhatunk; de ha az érdekelt országok elhárítják a meglévő akadályokat és megteszik a szükséges erőfeszítéseket a kapcsolatok fejlesztésére, akkor a megvalósuló összehajrási együttműködés jelentősen elősegítheti a benne résztvevő országok gazdasági fejlődését és egyúttal számottevően hozzájárulhat Európa biztonságához”³

AZ EGYES CSOPORTOK RÉSZESEDESE A KGST ORSZÁGOK ÖSSZ. KÜLKERESKEDELMI FORGALMÁBAN (SZÁZALEKBAN)

Év: 1970.

Ország	Szocialista	KGST	Kapitalista	Fejlett tőkés országok	Fejlődő tőkés országok
KGST	67,2	60,7	32,8	23,7	9,1
Bulgária	77,6	74,2	22,4	16,8	5,6
Csehszlovákia	70,0	64,2	30,0	22,4	7,6
Lengyelország	66,2	63,1	33,8	27,1	6,7
Magyarország	65,3	62,1	34,7	28,4	6,3
Német Demokratikus Köztársaság	71,6	67,3	28,4	24,4*	4,0
Románia	56,0	49,3	44,0	35,8	8,2
Szovjetunió	65,3	55,6	34,7	21,2	13,5

* Nem tartalmazza a Német Szövetségi Köztársasággal való kereskedelmet, amely számítások szerint kb. 14 %-ot tehet ki.

Forrás: Kiss Tibor: Hol tart a KGST integráció? Kossuth, 1972. 173. old.

Nemzetközi gazdasági kapcsolatainkban továbbra is alapvető lesz a szocialista országok szerepe. Ez szükségszerűen adódik gazdasági fejlettségünk, exportképességünk, valamint a külső piacokkal szemben támasztott igényeinkből, és nem utolsósorban társadalmi és politikai okokból. Ugyanakkor azonban várható, hogy kedvező politikai légkörben, zavaró politikai momentumoktól mentes nemzetközi viszonyok mellett, a fejlett tőkés országokhoz fűződő gazdasági kapcsolataink intenzívebbé válnak, és a velük lebonyolított külkereskedelmi forgalom relatív súlya megnövekszik.

Külkereskedelmi forgalmunk bővülése a fejlett tőkés országokkal fokozatos gyorsulást mutat. Népgazdaságunk egészséges fejlődése ui. együttjár az importigények összetételének a változásával, s e megváltozott szükségletek fedezetét csak részben tudjuk baráti szocialista országokból fedezni, vagy a tőkés relációjú beszerzés esetleg számunkra gazdaságilag előnyösebb. Néhány fontos, korszerű nyersanyag importját döntően a fejlett tőkés országok piacairól biztosítjuk, ugyanakkor a népgazdaság műszaki színvonalának fejlesztéséhez szükséges korszerű technikai berendezések, modern technológiák jelentős hányadát ugyancsak a kelet-nyugati kereskedelem csatornáin keresztül szerezzük be. A másik oldalon a nyugati országok tőkései is érdekelték a kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében, mert ennek révén elsősorban elhelyezési piacukat szeretnék bővíteni, és így az export növelésének reményében

3. Budapesti Rundschau 1971. szeptember 21.

és érdekében hajlandók előmozdítani a magyarországi vásárlásokat. Mindezek következménye, hogy pl. a gépipari import 1959 és 1966 között szocialista viszonylatban 130%-kal, tőkés viszonylatban 180%-kal, a könnyűipari import pedig 81, illetve 150%-kal emelkedett.

Amellett, hogy az import szerepe a hazai felhasználásban általában nőtt, az összes import-felhasználáson belül különösen gyors ütemben növekedett a fejlett tőkés országokból származó import. Elsősorban az alapanyagipar és a könnyűiparban szembeötlő ez, ahol az összes felhasználás 50%-os emelkedésével szemben a tőkés piaci eredetű import-felhasználás 150%-kal nőtt, de hasonló a helyzet a gépiparban és vegyiparban, ahol az összes felhasználás 70%-os, illetve 120%-os növekedése a tőkés import-felhasználás közel háromszoros emelkedésével járt együtt.

A tőkés világgpiacról származó behozatalunkban a nyersanyagok és félkésztermékek játszik a legjelentősebb szerepet, legfontosabb szállítóink a nyugat-európai országok. Tőkés relációjú alapanyag- és félkésztermék-importunk több mint egyharmadát a vegyipari termékek teszik ki, amelyek csaknem kizárólag fejlett ipari országokból származnak. *A második legfontosabb termékcsoport a beruházási javak, gépek és berendezések, illetve a szállítóeszközök.* Behozatalunkban az elmúlt években igen fontos szerepet játszott az NSZK. Nyugat-német cégek szállították a fejlett tőkés országok piacairól származó beruházási gépek 35%-át, a Közös Piac országaiból származó gépeknek pedig a 63%-át. Csaknem ebben az arányban importáltunk az NSZK-ból gépekhez és berendezésekhez alkatrészeket. Ez a helyzet részben a nyugat-német cégek rugalmasabb, aktívabb üzletpolitikájával, és kedvezőbb műszaki, kereskedelmi és szerviz feltételeivel, részben a tradicionális műszaki-kereskedelmi kapcsolatokkal magyarázható. A nyers- és alapanyagok, illetve félkésztermékek importjában ugyancsak jelentős szerepet játszik az NSZK. Itt szereztük be a Közös Piacról származó alapanyag- és félkésztermék-import 32%-át.

Magyarország külkereskedelmi kapcsolatainak alakulása önmagában nem befolyásolja említésreméltoan a tőkés világgpiacon érvényesülő tendenciákat. A nyugat-európai országokba irányuló exportunk ezen országok importjában marginális jelentőségű.

MAGYARORSZÁG KIVITELE A NYUGAT-EURÓPAI ORSZÁGOKBA AZ 1968— 69-es ÉVEK ÁTLAGÁBAN

Ország	A magyar export %-os részesedése a partner-ország importjában	A partner-országok %-os részesedése a magyar exportban
Nyugat-Európa	0,38	22,5
Közös Piac	0,35	11,6
EFTA	0,40	9,2
NSZK	0,46	5,1
Franciaország	0,19	1,4
Olaszország	0,66	3,5
Belgium—Luxemburg	0,13	0,6
Hollandia	0,22	1,1
Anglia	1,18	2,1
Ausztria	2,05	2,9
Svájc	0,94	2,4
Svédország	0,26	0,8
Dánia	0,22	0,4
Norvégia	0,16	0,2
Görögország	0,81	0,6
Finnország	0,37	0,4

A globálisan kis részarány mellett azonban egyes területeken a magyar külkereskedelemnek viszonylag nagyobb a súlya. Ha pl. a magyar exportot az OECD országok kivételével hasonlítjuk össze, kiderül, hogy bár az összes mezőgazdasági és élelmiszer-exportot tekintve a magyar szállítások az OECD-export mindössze 2%-ának felelnek meg, élőállat kivételünk azonban a hasonló OECD-export közel 12%-ának, a magyar gyümölcskészítmények és tartósított gyümölcsök exportja az OECD kivitel több mint 6%-ának és a fűszer-export az OECD fűszer-export 13%-ának felel meg. A vegyes iparcikkekénél az előbbi arány alig több mint 2%, azonban a szőrme-ruházati cikkek exportjánál eléri a 7%-ot, a lábbelik exportjánál pedig meghaladja a 7,5%-ot. Ezeket a területeket jobb piaci munkával bizonyos befolyást is gyakorolhatnánk az árupiacok alakulására.

3. A fejlődés legfőbb akadálya: exportstruktúránk

A magyar népgazdaság fontos és tartósan meglevő, akut problémája a fejlett tőkés országokkal folytatott külkereskedelem kiegyensúlyozása. A 60-as években a fejlett tőkés országokból beszerezhető áruk iránti importigények, az export növelése érdekében tett rendkívüli erőfeszítések ellenére is, gyorsabban növekedtek, mint a magyar népgazdaság tőkés relációjú exportképessége. Dollár elszámolású külkereskedelmi mérlegünk krónikus passzívumra hajlása akadályozta a népgazdaság fejlesztéséhez szükséges és hatékony importot, vagyis a jelentkező importigényeket termékeink nem kielégítő exportképessége miatt csak korlátozottan elégíthettük ki. Az intenzív iparfejlesztés gazdaságpolitikájának ez az egyik alapvető problémája, nyugati viszonylatú külkereskedelmünk Achilles-sarka, a fejlett tőkés országokkal bonyolódó forgalom növekedésének legfontosabb korlátozó feltétele volt és várhatólag lesz is az elkövetkezendő években.

A fejlett tőkés országokból származó importnak exportképességünk korlátokat szab. Ilyen körülmények között *importtevékenységünket e viszonylatban alapvetően nem hatékonysági szempontok határozzák meg; nem a komparatív előnyök kiaknázása, hanem egyfajta — a szűkösség következtében ránk kényszerített „maradék” elv alapján importálunk, vagyis a hiányzó nyersanyagokon és korszerű berendezéseken túlmenően alapvetően nem olyan termékeket importálunk, amelyek hazai termelésé gazdaságosan nem oldható meg, hanem mindenekelőtt olyan termékeket, amelyek a szocialista piacról nem, vagy nem kielégítő mennyiségben szerezhetőek be, de amelyek népgazdaságunk fejlődéséhez nélkülözhetetlenek. Röviden a szűkösség nem engedi, vagy kielégítő mértékben nem engedi érvényesülni a gazdaságosság elvét.*

A magyar import nagyságát, különösen a fejlett tőkés országok viszonylatában döntően exportképességünk határozza meg. *A kelet-nyugati kereskedelemben való részvételünk kulcskérdése, milyen mértékben képesek vállalataink a nemzetközi piacok értékítéletét kiálló, gazdaságosan értékesíthető termékek gyártását fokozni.*

Az elmúlt másfél évtized-ben végbement mélyreható változások ellenére még ma is fennállnak intézmények, amelyek a múltból ittfelejtődtek, amelyek magukon viselik annak a korszaknak a bélyegét és jellemzőit, amelyben létrehozták őket. Ezek az intézmények, továbbá annak a gondolkodásmódnak és annak a magatartásnak a továbbélése, amelyek a hidegháború időszakának szülöttei, természetesen ma is akadályozzák a kelet-nyugati kereskedelem kibontakozását, hatásuk nem lebecsülendő. *Egy a célokat szolgáló fejlett és mozgékony, a feltételekhez igazodó intézményi rendszer nyilvánvalóan katalizáló hatással lenne a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok fejlődésére, az együttműködést mindenbizonytal jelentősen kiszélesíthetné és a fejlődést meggyorsítaná; ezért is állandóan szorgalmazni kell a régi keretek megújítását, új, a fejlődést szolgáló elemek, formák létrehozását.*

A kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok legfőbb akadályát azonban másutt kell keresnünk.

Ha egybevetjük a szocialista országok nyugatra irányuló exportjának, és onnan származó importjának összetételét, a különbségek szembeszökőek.

A KGST-ORSZÁGOK KÜLKERESKEDELMÉNEK ÁRUSZERKEZETE A FEJLETT TŐKÉS ORSZÁGOKKAL (SZÁZALÉKBAN)

Év: 1970.

Megnevezés	Kivitel	Behozatal
Gépek és berendezések	7,8	34,2
Fűtő- és ásványi anyagok, vegyi termékek, félkész termékek	45,4	31,3
Mezőgazdasági termékek	21,9	21,2
Élelmiszerek	12,4	6,2
Ipari fogyasztási cikkek	12,5	7,1

Forrás: Sztatyisztyicseskij jezsegodnik. SZEVI. Moszkva, 1970.

A szocialista országok exportjában változatlanul a nyers- és fűtőanyagok és a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek csoportja áll az élen, arányuk a nyugati exportban igen magas, ezzel szemben, a gépek és berendezések részaránya a nyugatra irányuló exportban — annak ellenére, hogy a fejlett tőkésországok összimportjában ezek aránya megközelíti a 30%-ot — mindössze 7—8%. Ha az időbeli változásokat vizsgáljuk, különösen szembeszökő a szocialista országok gépexportjának stagnáló részaránya, hiszen a fejlett tőkés országok külkereskedelmében ennek az árufröcsoportnak a fejlődése a leggyorsabb. A nyugati országokban ezeknek a termékeknek a piaca a legelasztikusabb, de ezt a szocialista országok gépipari exportőrei nem tudták kihasználni.

A VILÁGKERESKEDELEM FEJLŐDÉSE ÁRUCSOPORTOK SZERINT 1955—1969 KÖZÖTT (SZÁZALÉKBAN)

1955 = 100

Megnevezés	Világkeresked. össz.	Nyersanyagok	Fűtőanyagok	Élelmiszerek	Vegyipari termékek	Gépek	Egyéb feld. ipari termékek
Összesen	256	159	220	194	344	374	314
Fejlett tőkésországok	282	161	279	176	389	496	328
Fejlődő országok	196	143	141	191	265	339	186
KGST-országok	312	171	217	276	558	396	461

Forrás: A Monthly Bulletin of Statistics, UN 1967., 1970. évi számai.

A világkereskedelem strukturális fejlődésének fő iránya és a szocialista országok nyugati exportjának alakulása aszinkronikus képet mutat. A világkereskedelemben legdinamikusabban fejlődő áruk — gépek, berendezések, vegyi termékek, közlekedési- és szállítóeszközök — a szocialista országok nyugati exportjában szerény szerepet játszanak és arányuk a 60-as években nem növekedett. Vagyis a szocialista országok nyugati exportstruktúrája nem eléggé képes a fejlett tőkés országok importstruktúrájához igazodni, az export jelenlegi szerkezete akadályozza az exportképesség foko-

zását, az exportban magas a kis keresletelaszticitású és alacsony a nagy keresletelaszticitású termékek aránya. Emellett az export fejlesztésében döntő szerepet játszó ágazatok kivitele igen egyetlen hullámozó képet mutat.

MAGYARORSZÁG GÉPKIVITELÉNEK LÁNCINDEXEI

Előző év = 100

Megnevezés	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970
Összesen	114	100	104	112	104	97	107	114	107	114
Szocialista országokba	114	100	150,6	112,9	103,0	95,5	108,4	116,3	105	110
Fejlett tőkés országokba	86	105	104	113	87	167	95	118	104	169

Mivel az exportstruktúráinkban rejlő fékek korlátozzák importkapacitásunkat, a kelet-nyugati kereskedelem minden résztvevőjének közös érdeke a szocialista országok exportstruktúrájának átalakítása, a gyorsabb fejlesztést elősegítő szerkezet kialakítása.

Mi jellemezte a 60-as évek második felében a nyugatra irányuló magyar exportot?

A fejlett tőkés országokba irányuló kivitelnünk növekményének döntő hány dát a mezőgazdaság és élelmiszeripar termékei tették ki, bár e kivitel növekedési üteme nem érte el az átlagot. A mezőgazdasági és élelmiszeripari exportban a legnagyobb szerepet a vágóállat, a hús- és hústermékek, valamint a friss és feldolgozott gyümölcs játssza. Bár a számunkra leglényegesebb termékek esetében a Közös Piac protekcionista agrárpolitikája eddig még nem befolyásolta számottevően az értékesítési lehetőségeket, néhány más mezőgazdasági terméknél a diszkrimináció következtében kedvezőtlené vált áralakulás érzékeny veszteségeket okozott népgazdaságunknak. A több oldalról végzett számítások szerint a közös piaci agrárprotekciónizmus eredményeként 1970-ig bennünket ért devizabevétel-kiesés mintegy 20—25 millió dollárra tehető. Félő, hogy a protekcionizmus általánosulásával és a konjunktúra mérséklődésével ezek az árveszteségek ugrásszerűen megnőnek, ami figyelembevéve az agrárexport súlyát nyugati kivitelnkben, a Közös Piacal folytatott kereskedelmünk drasztikus csökkenését vonhatja maga után.

Leggyorsabban a nyersanyag- és félkésztermék-kivitelünk nőtt. Figyelembe véve Magyarország nyersanyaghelyzetét (amely hazánkat ilyen exportra nem teszi alkalmassá), ez a tendencia nem tekinthető kedvezőnek, sokkal inkább *egy kényszerhelyzet eredménye*; a feldolgozóipari export nem kielégítő növekedése tette szükségessé az ilyen jellegű export fokozását, hogy a gazdaságunk fejlődésében rendkívül nagy szerepet játszó nyugat-európai nyersanyag és beruházási javak importját ne kelljen még inkább korlátozni. (A nyersanyagexport növekményének nagyobbik hányada egyébként azon alapul, hogy alapanyagiparunk a szocialista relációjú piaci importból származó termékeket tovább feldolgozva vittük ki a nyugat-európai piacokra, illetve a szocialista relációjú import a hazai szükségletek fedezésével lehetővé tette alapanyagipari kapacitások felszabadítását tőkés piaci exportra.)

Igen gyors ütemben nőtt a fogyasztási cikkek, ezen belül a könnyűipari termékek kivitele, ami ugyancsak nem egyértelműen pozitív jelenség, ui. a forgalom nem a fejlett tőkés országok piacain megfigyelhető, növekvő minőségi és szélesedő választéki követelményeknek megfelelően bővült, hanem nagyrészt a fejlett tőkés országok piacainak átlagos tömegkeresleténél alacsonyabb minőségű, rosszabb árfekvésű termékekből, amelyek a hazai nyersanyaggal és alacsony bérszínvonallal termelő elmaradott országok versenye miatt csak igen gazdaságtalanul értékesíthetők. Emellett a nehézségekkel küzdő belső ipar védelmében a legtöbb fejlett tőkés ország, az

agrártermékek mellett, ennél a termékcsoportnál alkalmazza a legrigorózusabb behozatali korlátozásokat.

Az alapanyag és félkésztermékek exportjánál megfigyelhető, hogy azokba az országokba irányuló kivitel növekedett a leggyorsabban, amelyek a korszerű technika és modern technológia importja szempontjából leglényegesebb partnereink (pl. az NSZK). Ez a tény is alátámasztja azt a korábbi megállapításunkat, hogy az *alapanyag és félkésztermékek exportjának gyors növekedését nem gazdaságossági megfontolások, hanem az importképesség fokozása indukálta.*

Magyarországon az élelmiszergazdaság jelentősége általában nagyobb, mint a hasonló fejlettségű országokban. Fontosságát kivitelünkben még csak növeli, hogy feldolgozóiparunk, elsősorban a gépipar, nem kielégítő versenyképessége miatt, a tőkés piacokra irányuló exportban meg sem közelíti azt az arányt, amit a népgazdasági termelésben, illetve a szocialista relációjú exportban képvisel. Ezért, bár részesedésük az összexportban az 50-es évektől kezdődően fokozatosan csökken, a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek jelenleg is közel 40%-os arányt képviselnek a dollár elszámolású exportban. Ennél is nagyobb mintegy 45%, a fejlett tőkés országokba irányuló kivitelben a részarányuk, sőt egyes országok viszonylatában — mint pl. az NSZK — a kivitel fele még mindig mezőgazdasági és élelmiszeripari termék. *A tőkés piacokon végbemenő szerkezeti változások azonban nem kedveznek a magyar mezőgazdasági és élelmiszeripari exportnak, és ebből következően hosszabb távon számolni kell azzal, hogy kivitelünk növekedése egyre inkább korlátokba ütközik.*

A fejlett tőkés országokba irányuló kivitelünk legnagyobb problémája, hogy a *feldolgozóipar, elsősorban a gépipar, nem tudott a nyugat-európai piaci igényekhez kielégítően alkalmazkodni,* és bár beviteli korlátozások az export növekedését ebben az árucsoportban gyakorlatilag nem akadályozták, részesedése a nyugati exportban rendkívül alacsony. Ebből következően szerepét alapvetően a mezőgazdasági és anyagjellegű termékeknek kellett átvenni olyan ágazatoknak, amelyek viszont rendkívül konjunktúraérzékenyek.

A nyugatra irányuló magyar export áruszerkezete és a világkereskedelemben érvényesülő tendenciák között súlyos problémákat okozó ellentmondás feszül. A világkereskedelem legdinamikusabban fejlődő területe a feldolgozóipari termékek csoportja, ezen belül is a gépipari termékeké. Miközben a világkereskedelem megkétszereződéséhez 10 évre volt szükség, a nemzetközi gépkereskedelemben ez mindössze 7 év alatt bekövetkezett. Emellett a gépek külkereskedelmének fejlődési üteme sokkal kiegyenlítettebb is volt. A gyors fejlődés eredménye, hogy *a nemzetközi gépkereskedelem a világkereskedelemnek ma már több mint egynegyedét adja.* Különösen gyorsan fejlődött

A VILÁGEXPORT ÉS A MAGYAR KIVITEL ÁRUSZERKEZETE

Országcsoport Ország	Mezőgazd. termékek	Anyagjell. cikkek	Vegyí cikkek	Gépek	Egyéb kész- és félkész- termékek
Világexport	16,1	22,3	6,7	25,3	29,6
Közös Piac	9,6	9,5	10,2	33,6	37,1
Szabadkeresk. Társulás	10,0	10,0	9,0	34,9	36,1
KGST	12,1	21,7	5,0	29,8	29,4
<i>Magyarország</i>					
Összes export	21,4	8,0	8,0	31,0	31,6
Tőkés export	34,5	15,9	6,7	9,3	33,6
Fejlődő országok	27,1	53,5	1,5	1,3	16,6

Forrás: Monthly Bulletin of Statistics, 1966. évi adatok.

a fejlett tőkés országok gépkereskedelme, mivel általános gyakorlattá vált, hogy a modern gépeket sok szakosodott vállalat termeli és a kooperáció egyre inkább átlépi az országhatárokat.

A fejlett tőkés országokba irányuló magyar gépexport fejlődése az erőfeszítések ellenére lényegesen lassabb volt, mint ezen országok gépimportjának fejlődése, sőt a gépkivitel súlyát a magyar kivitelben sem sikerült növelni. A gépipar részaránya a népgazdaság teljes termelésében jelentős, 16—18%, és az összes termelés egyharmadát külföldi piacokon értékesítjük. Az értékesítés fő területét a környező szocialista országok képezik, amelyek a gyors ütemű extenzív iparosítás során sokszor a világpiacon követelményeknek nem mindenben megfelelő termékek iránt is nagy keresletet támasztottak. A beruházások alacsony színvonala egyébként is nem igen tette lehetővé a gépipar igényesebb fejlesztését. A termelés mennyiségi fejlesztésében érdekelt vállalatok egyébként is a nagyobb volumenű megrendeléseket adó piacok felé orientálódtak, annál is inkább, mivel az adott műszaki színvonal és a termelés nem kellő rugalmassága következtében a termékek nagy része a tőkés piacokon nem volt versenyképes. Így aztán a fejlett tőkés országokba irányuló gépkivitel nem növekedett számottevően, és aránya az ezekbe az országokba irányuló exportban 10% alatt maradt. *Várható, hogy az iparosítás extenzív szakaszának a befejezésével a jelenleg gyártott gépipari termékeink a szocialista országok piacain is egyre nehezebben értékesíthetők és így a nemzetközi versenyképesség fejlesztése a termelés bővítésének is mindinkább alapvető feltételévé válik.* Ez arra kényszerít, hogy vállalataink az új gazdaságirányítási rendszer teremtette kedvező lehetőségeket kihasználva a külső piacokon kooperációs partnereket keressenek és részegységek, alkatrészek kölcsönös szállításával bekapcsolódjanak a gépgyártás egyre gyorsuló nemzetközi szakosításának folyamataiba.

Gépgyártásunk nem kielégítő szakosodását jelzi a nyugatra irányuló gépexport rendkívüli dekoncentrálttsága, de ezen túlmenően az egész nyugati export igen dekoncentrált. A tőkés piaci export mintegy 60%-a 31 iparág között oszlik meg, amelyeknek a részesedése az összes exportban 0,1—5,9% között szóródik. A tőkés piaci export koncentrációjának ez az alacsony foka annak az eredménye, hogy a múltban a növekvő importszükségletek fedezésére az export fokozását hatékonysági követelmények szem előtt tartása nélkül erőltettük. Exportunkban többnyire olyan termékek szerepeltek, amelyeket könnyen értékesíthettünk. Mivel azonban az importszükséglet így is meghaladta az exportlehetőségeket, beruházásaink egyik alapvető célja az importhelyettesítő fejlesztés lett, ami tovább szűkítette az egyébként sem kielégítő műszaki színvonalú feldolgozóipar korszerűsítésére fordítható eszközöket és ezáltal az exportképesség fejlesztését. *A jövőben fokozottan előtérbe kell állítani nyugati exportunk hatékonyságának a kérdését, és a gazdaságfejlesztés stratégiai célkitűzéseinek meghatározásakor, az importhelyettesítő szemléletet fokozatosan a gazdaságos export növelését célzó, offenzív exportorientációval kell felváltani.*

A nyugatra irányuló exportunkban *stratégiaiilag* a gazdaságosan termelhető modern feldolgozóipari — mindenekelőtt gépipari — termékek arányának a növelésére kell törekednünk; mivel azonban a nyugati piacokon támasztott követelményeket kielégíteni képes színvonalú gépipar kifejlesztése — a stratégiai feladat szemelőtt tartásával — igen időigényes és csak hosszabb távon valósítható meg, rövidebb távon változatlanul törekedni kell az élelmiszeripari és könnyűipari export fejlesztésére is.

A kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok kibővítésének alapvető követelménye az, hogy *fokozzuk termékeink versenyképességét a nyugati piacokon, és az exportstruktúra átalakításával csökkentjük exportunk konjunktúra-érzékenységet.* A nyugatra irányuló szocialista export dinamizálásában és átalakításában a fő feladat természetete-

sen a nyugati exportban érdekelt *szocialista vállalatokra hárul*, fokozniok kell a korszerű, a nyugati piacok értékítéletét kiálló gazdaságosan értékesíthető termékek gyártását. A folyamat meggyorsítása érdekében azonban sokat tehetnek, a szocialista exportot elősegítő kereskedelempolitikai intézkedésekkel, kedvező politikai feltételek teremtésével az *érintett tőkés országok kormányai*, és a kölcsönösen előnyös technikai és gazdasági együttműködési formák, ipari kooperációk felkutatásával, kooperációs készségük fokozásával és a kínálkozó lehetőségek kiaknázásával a *partner tőkés vállalatok*.

4. A dinamizálás és struktúraátalakítás fő eszköze: a kooperáció

A világgazdaság II. világháború utáni fejlődésében mutatkozó igen erőteljes és egyetemes irányzatot, a műszaki-gazdasági kooperációk számának gyors szaporodását és jelentőségük megnövekedését a kelet-nyugat kapcsolataiban is realizálni kell. Az utóbbi két évtizedben a széles értelemben vett nemzetközi gazdasági kooperáció a nemzetközi gazdasági kapcsolatok fontos szférája lett; a hagyományos külgazdasági kapcsolatok mellett egyre növekvő jelentőségre tesz szert. A tradicionális külkereskedelmi ügyletekkel szemben a kooperáció intenzívebb és tartós, hosszabb távra szóló gazdasági kapcsolatokat céloz és teremt a kooperációs partnerek között.

A szocialista országok a 60-as évek második felében, az intenzív iparfejlesztés előtérbe kerülésével törekednek ilyen jellegű kooperációs kapcsolatok létesítésére a fejlett nyugat-európai országokkal is. A kelet-nyugati kapcsolatokban az elmúlt 2—3 évben a cégek között megkötött kooperációs kapcsolatok száma ugrásszerűen megnövekedett.

A nyugati országoknál a szocialista országok vállalataival kialakított műszaki-gazdasági kooperáció iránt eltérő intenzitású az érdeklődés. A cégek szintjén létesült együttműködések (amelyeket leginkább az „ipari kooperáció” gyűjtőnévvel klasszifikálnak) tekintetében az NSZK az első számú nyugati partner.

A kelet-nyugati kereskedelem eltérő export-import szerkezetében az extenzív és intenzív iparfejlesztés különbségei jutnak kifejezésre. *A struktúra problémák rövid távon, tisztán kereskedelmi alapon, a hagyományos kereskedelmi formák keretei között nem oldhatók meg. Ezek megoldásához, a korszerű technika, modern gyártási és forgalmazási eljárások gyors és hatékony transzferálásához elengedhetetlenül szükséges, hogy a kelet-nyugati kereskedelem szférájában is alkalmazzuk a modern nagyüzemi termelésnek azokat az együttműködési formáit, amelyek az iparilag fejlett országokban a II. világháború után kifejlődtek, és amelyek nemzetgazdasági szinten és nemzetközi viszonylatban egyaránt rendkívül gyorsan elterjedtek.* A világkereskedelemnek az elmúlt két évtizedben végbement páratlanul gyors fejlődésében a tágran értelmezett technikai-gazdasági kooperáció nagyobb szerepet játszott, mint a hagyományos termécsere. A fejlett ipari államok egymás közötti külkereskedelmének látványos fejlődése igen jelentős részben a különböző feldolgozó üzemek tartós és kölcsönös részegység- és alkatrész szállításainak, vállalatok permanens jellegű kölcsönös szolgáltatásainak az eredménye. Ezek az együttműködések a legkülönbözőbb területekre vonatkozhatnak, és céljuktól függően igen eltérő formákat ölthetnek. A kelet-nyugati kereskedelemben is itt remélhető a legdinamikusabb fejlődés. *Ez az a terület, amely különleges lehetőségeket biztosít az áruszerkezet fejlesztésére, lehetőségeket teremt a kölcsönös igények és szükségletek össze hangolására, és megteremti a hatékony technikai-gazdasági együttműködéshez elengedhetetlen kölcsönös bizalom légkörét.*

A hagyományos kereskedelmi formák jelentőségét a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatokban, a bennük rejlő fejlesztési lehetőségeket természetesen hiba lenne lebecsülni. A technikai fejlesztés mai dinamizmusa mellett azonban ezeket ki kell

egészíteni a gazdasági-technikai kooperáció új formáival. Ma már túlhaladott a kül-gazdasági kapcsolatokban a kereskedelmi adok-veszek kategóriában gondolkodni a nemzetközi gazdasági kapcsolatoknak a II. világháború után igen komplex formái alakultak ki, amelyeknek minden lehetséges és alkalmas elemét ki kell használni a nemzetközi együttműködés elmélyítésére, a nemzetközi munkamegosztásban rejlő előnyök kihasználására a kelet-nyugat viszonylatban is. A kelet-nyugati kapcsolatok dinamizálásának kulcskérdése a technikai-gazdasági kooperáció különböző formáinak és módszereinek széles körű és hatékony alkalmazása. A kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok kibontakoztatása, az együttműködés strukturális problémáinak megoldása a szélesen értelmezett technikai-gazdasági kooperáció változatos módszereinek és formáinak kiaknázásától várható.

A technikai-gazdasági kooperáció során létrejövő hosszútávon érvényesülő közös érdekek szilárd alapot teremtenek a különböző társadalmi-gazdasági berendezkedésű országok gazdasági és politikai együttműködéséhez. Az ilyen természetű, hosszútávú érdek-közösségre épülő együttműködési formáknak az is nagy előnye, hogy a nemzetközi életben keletkező kisebb-nagyobb feszültségek, nem játszódnak át azonnal és automatikusan gazdasági területre is. Így a nemzetközi politikai légkör kisebb „kedélyhullámzásai”, amelyekre a hagyományos termékkereskedelem érzékeny szeizmográf-ként reagál, nem váltanak ki feltétlenül visszaeséseket a gazdasági együttműködésben. A tartós együttműködések a gazdasági kapcsolatoknak nagyobb stabilitást kölcsönöznek, és ezzel stabilizálólag hatnak vissza a nemzetközi politikai viszonyokra is. A kooperáció — vagy inkább annak széles körű hálózata — tehát hatékony politikai katalizátor-szerepet tölthet be amennyiben a nemzetközi politikai élet pozitív fejleményeit — saját bázisának szélesítésével — továbbgyűrűzteti, míg annak hullámvölgyeit, önmagában nem jelentős, esetleges negatív jelenségeit bizonyos fokok „lefogja” és megakadályozza, vagy legalábbis korlátozza negatív kumulációk, a nemzetközi politikai légkört mérgező „bűvös körök” keletkezését.

A technikai-gazdasági kooperáció a kelet-nyugati együttműködés sokatigéző területe, amely nagy távlatokat nyithat a kelet-nyugati munkamegosztás számára. Alkalmasság arra, hogy a lehetséges mikro- és makroökonómiai érdekközösségek megvalósításával növelje a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatokban a tartósabb és komplementárisabb kapcsolati elemek arányát.

A technikai-gazdasági kooperáció az együttműködési formák igen széles körét öleli fel, magába foglal minden olyan megegyezést, amely kapacitások, képességek, lehetőségek, tudományos vívmányok egyesítését célozza meghatározott célok elérése érdekében. A résztvevők szövetkeznek valamilyen gazdasági cél elérésére, amely cél a közös vállalkozás nélkül nem volna számukra elérhető. Természetesen a kelet-nyugati együttműködés esetében kezdetben célszerű olyan együttműködési konstrukciókat alkalmazni, amelyek nem vetnek fel különleges jogi (tulajdonjogi) és egyéb problémákat.

Miben rejlik a kooperációk előnye, illetve milyen területen realizálhatók ezek a kelet-nyugati együttműködésben a legkönnyebben?

A nyugati cégek számára mindenekelőtt abban, hogy a kooperáció révén:

- bővül számukra a szocialista piac, és ez lehetővé teszi az export növelését,
- költségeket takaríthatnak meg, és kapacitásuk fizikai határait kibővíthetik,
- a tartós kapcsolatok révén jobb piacismeretre tehetnek szert és általában konkurenciákkal szemben előnyös helyzetbe kerülhetnek, ami a kooperációból közvetlenül adódó piacbővítésen túl, elősegíti kereskedelmi jellegű pozícióik javítását és exportjuk fokozását,
- a szabadalmak és know-howk értékesítésével javítják azok jövedelmezőségét.

A szocialista országok vállalatai számára a kooperáció elsősorban az alábbi előnyökkel jár:

- elősegíti a modern technológia, know-how importját, és ezen keresztül javítja áruik versenyképességét, továbbá szemben a szabadalmak egyszerű kereskedelmi importjával, a kooperáció révén megvalósuló technológia és know-how import azzal az előnnyel is együttjár, hogy a kooperáció esetében nagyobb a garancia arra, hogy valóban a rendelkezésre álló legmodernebb technikát kapja meg a szocialista partner, hisz nyugati partnerének is ez az elemi érdeke,
- elősegíti a szocialista országok exportstruktúrájának kedvező irányú átalakítását,
- biztosítja a nyugati marketingcsatornák használatát, és ezáltal javul termékeik exportképessége,
- a tartós kapcsolatok nagyobb biztonságot jelentenek termékeik értékesítése szempontjából, ugyanakkor az intenzív együttműködés új impulzusokat adhat a ha gyományos kereskedelmi formában történő értékesítés ki-szélesítésére is, nem lebecsülendők azok a tanulmányok, amelyek a tartós során a szocialista vállalat műszaki együttműködés és gazdasági szakembereinek szakmai ismereteit bővítik.

A kooperációs kapcsolatok ma már nem novum kelet-nyugati viszonylatban sem. Becslések szerint 1971 közepéig a KGST-hez tartozó országok szocialista vállalatai és nyugati cégek között, több mint 500 ilyen jellegű megállapodást kötöttek, és számuk gyorsan növekszik. A leggyakoribb nyugati partnerek nyugat-német vállalatok. Magyar vállalatok 1972 elejéig 164 kooperációs megállapodást kötöttek nyugati cégekkel; viszonylati megoszlásukat tekintve 30%-át nyugatnémet, 15%-át osztrák, 12%-át olasz, 11%-át francia, 8%-át svájci és 7%-át svéd cégekkel.

A gyakorlat természetesen sok problémát vet fel, amelyek részben a társadalm berendezkedés különbségeiből, az eltérő jogrendből, szabályozásokból, az intézményi rendszer különbségeiből, részben a résztvevő vállalatok különböző feltételeiből, eltérő pozícióikból és céljaikból adódnak.

Magyarország a nemzetközi termelési kooperációk előmozdítására számos nyugat-európai országgal — többek között Ausztriával, Belgiummal, Dániával, Hollandiával, Franciaországgal, Olaszországgal, Svédországgal — bilaterális államközi egyezményeket kötött. Intenzíven foglalkozik a kooperációk előkészítésével a Magyar Kereskedelmi Kamara, és nemrég hozták létre a nyugati cégekkel való együttműködés elősegítésére az Intercooperation Rt-ot, amely összegyűjti a külföldi cégek kooperációs javaslatait és megfelelő partnereket keres a magyar vállalatok körében. A gyakorlat azt mutatja, hogy az együttműködés állandóan bővül, a kapcsolati kör szélesedik, új együttműködési formák születnek, a régié pedig továbbfejlődnek.

A kapcsolatok intenzívebbé válása, a felhalmozódó tapasztalatok új meg új lehetőségeket teremtenek, az élet egyre újabb együttműködési formákat vet fel, amelyek kellő előkészítéssel, kölcsönös jószándék kinyilvánításával újabb területeken hozhatnak létre gyümölcsöző együttműködést, a kölcsönös előnyök alapján a különböző társadalmi-gazdasági rendszerű államok és azok vállalatai, gazdálkodó egységei között.

A kooperáció sok ki nem aknázott lehetőséget rejt magában, de ahhoz, hogy ezeket realizálni tudjuk, intenzívebb érintkezésre és ezen keresztül *a kelet és nyugat számára kölcsönösen előnyös konkrét lehetőségek felkutatására van szükség.* Ki kell alakítani a rendszeres és állandó információcsere intézményi rendszerét, megfelelő érintkezési felületeket kell teremteni, célszerű lehetőségeket a partnerországok lehetőségeinek széles körű tanulmányozására.

Az előkészítés alatt álló *összeurópai konferencia sokat tehet a gazdasági együttműködés kiszélesítése érdekében*, egyrészt az intenzívebb kapcsolatokhoz szükséges kedvező nemzetközi légkör megteremtésével, másrészt a gazdasági kooperációt közvetlenül előmozdító intézmények felállításával, elvek rögzítésével, irányvonalak meghatározásával, valamint a célszerű teendők megszabásával. A szocialista országok az európai biztonsági és együttműködési konferencia egyik fontos feladatának tekintik annak megvizsgálását, hogyan lehet a kelet-nyugati gazdasági együttműködést a jelenlegi marginális színvonalról elmozdítani, dinamizálni. Meg kell vizsgálni, hogy milyen intézményes módosítások szükségesek, milyen új kapcsolatokat katalizáló intézmények felállítása célszerű a kelet-nyugati kooperáció kiszélesítéséhez.

Fontos feladatnak tűnik keleten és nyugaton egyaránt a kooperációkat szolgáló és elősegítő *információs és szolgáltató rendszer létesítése*; egy gazdasági-műszaki kooperációs központ létrehozása, amely egyfajta kooperációs-információ-tőzsdéként funkcionálna. Ennek fő funkciója az információk közvetítése lenne, többek között a következő területeken:

- a kooperációra hajlandó cégek a kooperációs központ segítségével folyamatosan tájékoztatást adnának együttműködési szándékaik tárgyáról, feltételeiről, formáiról,
- a kooperációs központ tájékoztatást nyújtana az érdeklődő vállalatoknak a jogi kondíciókról keleten és nyugaton,
- átfogó értékeléseket jelentethetne meg a kooperációs tapasztalatokról, ajánlásokat tehetne a célszerű formákról, módszerekről,
- szakértői tevékenységgel és tanácsadással a központi kooperációs bázis know-how-t nyújthatna,
- technikai segítséget adhatna a kooperációs tárgyalások előkészítéséhez és lebonyolításához,
- megbízások alapon közreműködhetne a megfelelő partner megkeresésében,
- elősegíthetné a jogi összehangolást és közreműködhetne vitás esetek eldöntésében stb.

Természetesen léteznek bizonyos körök, érdekeltségek, amelyek a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok fejlődését, kibontakozását igyekeznek lefékezni és megtorpedózni. Megfigyelhető pl., hogy az utóbbi időben a kelet-nyugati gazdasági kapcsolatokban rejlő nagy lehetőségeket elemző, a kiszélesítés lehetőségeit és célszerű útjait kutató tanulmányok mellett megnőtt azoknak az elméleti töltésű munkáknak a száma is, amelyekben nyugati közgazdászok, politológusok, publicisták úgy igyekeznek feltüntetni és azt próbálják bizonyítani, hogy a kelet-nyugati kereskedelem egy kifejezetten egykapura-játék, amely kizárólag csak a szocialista országoknak hoz előnyö-Válójában az összeurópai alapon való széleskörű együttműködés kölcsönösen előnyös, a politikai légkör enyhítésén túl, gazdaságilag is a kelet és nyugat számára egyaránt. Ezt bizonyítja az a tény, hogy a nyugateurópai üzleti körök egyre határozottabban lépnek fel a szocialista országokhoz fűződő kapcsolatok kiszélesítéséért.

Nyugat-Európában élénk érdeklődésre találtak azok a javaslatok, amelyek *avamennyi európai ország közös erőfeszítéseit igénylő összeurópai problémák* megoldására irányulnak; mint pl. egységes folyami szállítási rendszer létrehozása, a transzeurópai szállítási rendszer megszervezése, transzeurópai energetikai rendszer kialakítása, a környezetvédelmi tevékenységek összehangolása, stb.

A kelet—nyugati gazdasági kapcsolatok fejlődésével, az együttműködési területek kiszélesülésével *ki kell alakítani a konkrét feltételekre szabott szervezeti kereteket és azokat a mechanizmusokat amelyek az együttműködést zökkenőmentessé teszik és a kapcsolatokat stabilizálják*. Az ezen a területen eddig elért eredményeket számbavéve meg lehet állapítani, hogy a kölcsönös lehetőségek egyeztetésére és azok felkutatására

létrehozott kétoldalú vegyesbizottságok eredményesen működnek, és sok vonatkozásban a kereskedelmi kamarák, illetve azok szakosított nemzeti tagozatai is elősegítik az együttműködés elmélyítését. Ugyanakkor azt is hangsúlyoznunk kell, hogy az eddig megtett út csak első lépéseknek tekinthető.

A kelet—nyugati kereskedelem jövőbeni kilátásainak megítélésénél úgy tűnik, hogy az akadályozó tényezők sorában a társadalmi-gazdasági rendszerek különbözősége egyre kisebb szerepet játszik, mivel *egyrészt* a szocialista országok egyre jobban igyekeznek kiaknázni a fejlett tőkés országokkal folytatott kereskedelem és gazdasági együttműködés, a fejlettebb technika és korszerűbb technológia importjának lehetőségét, *másfelől* nyugati partnereink is mindinkább felismerik a gyorsan bővülő, sok lehetőséget kínáló szocialista piac jelentőségét. Ez tűnik ki néhány a kelet—nyugati kereskedelem jövőbeni fejlődésére vonatkozó prognózisból is. Az Európai Gazdasági Bizottság előrejelzése szerint pl. 1970 és 1980 között a kelet—nyugati kereskedelem volumene kerekben az ötszörösére emelkedik. Ennek alapján a KGST-ben tömörült délkelet-európai szocialista országok nyugati importja az 1970 évi 76 milliárd nyugatnémet márkáról 1980-ban 280 milliárd márkára emelkedik és ennek oroszánrésze változatlanul Nyugat-Európából származik majd. Figyelembe véve az árucsereforgalom és a kölcsönös szolgáltatások rapid fejlődését a 60-as években ez az előrebecslés nem is tűnik túlzónak.

A kölcsönös előnyök keresése megfelelő bázis arra, hogy a kelet-nyugati kereskedelem, a nemzetközi gazdasági kapcsolatoknak ez a friss, zsenge és ma még oly törekeny hajtása, a konfrontáció helyett kooperációra törekvés termékenyítő nemzetközi légkörében mindenki hasznára megerősödjön, szárbaszökjön, és a világkereskedelemben a benne rejlő lehetőségeknek megfelelő jelentőségre tegyen szert. *A közvetlen és mérhető gazdasági előnyökön túl, a kelet-nyugati kereskedelem kiteljesedése mérhetetlen politikai hasznot hajthat mindannyiunk javára, a békés egymás mellett élés hatékony katalizátora és stabilizátora lehet.*

Ференц Гросман

ВЕНГРИЯ И ТОРГОВЛЯ ВОСТОЧНЫХ И ЗАПАДНЫХ СТРАН ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ

(Резюме)

В первой части работы («Исторический обзор») рассматривается роль внешнеторговых отношений в народном хозяйстве Венгрии и развитие торговли востока-запада за последние 25 лет. Автор указывает на то, что торговые отношения восточных и западных стран долгое время определялись политическими мотивами, и поэтому — несмотря на огромные возможности — экономическое взаимоотношение востока и запада до сих пор находится на очень низком уровне, и составляет менее 4% всей мировой торговли.

В второй части («Роль торговли востока-запада и народное хозяйство Венгрии») автор анализирует относительную структуру внешней торговли Венгрии, рассматривает развитие торговли в разных отношениях, и указывает на важность торговли с западными странами.

В третьей части («Главное препятствие развития: структура экспорта») автор перечисляет факторы, препятствующие развитию торговли востока-запада. Он указывает на то, что торговле препятствуют устарелость системы торговли, отсталый образ мышления, несовременная форма поведения в торговле. Однако главным препятствием развития является устаревшая структура экспорта.

В экспорте, направляемом на запад, до сих пор слишком высока доля сельскохозяйственных продуктов, и очень низка доля товаров обрабатывающей промышленности (особенно машиностроительной промышленности), на которые потребность является менее стационарной.

Нетрудно видеть, что главная линия структурного развития мировой торговли далеко не совпадает с развитием западного экспорта социалистических стран. Далее, еще менее выгодным является структурное отношение западного экспорта и импорта.

Следовательно, перед нами главная стратегическая цель: изменить структуру западного экспорта.

В четвертой части («Кооперация, как важнейший путь динамического развития и изменения структуры») подчеркивается значение технико-экономической кооперации в торговле востока-запада. Автор показывает, что в этой сфере возникает огромная возможность для развития товарной структуры, создается атмосфера взаимного доверия, благоприятствующая эффективному сотрудничеству. Поэтому, расширение кооперационных отношений является наиболее важным условием дальнейшего развития. Далее автор подчеркивает, что экономическое сотрудничество, лежащее на основе прочных общих интересов, способствует смягчению международных отношений, и играет большую роль в укреплении мира.

Dr. Ferenc Grossmann

UNGARN UND DER OST — WEST - HANDEL PROBLEME UND MÖGLICHKEITEN DER ENTWICKLUNG

Im ersten Teil — „Geschichtlicher Überblick“ — wird einerseits die Rolle der wirtschaftlichen Beziehungen mit dem Ausland in der ungarischen Volkswirtschaft dargestellt, andererseits wird ein Überblick von der Entwicklung der östlichen Handelsbeziehungen im vergangenen Vierteljahrhundert gegeben. Der Verfasser weist darauf hin, dass die

Handelsbeziehungen zwischen Ost und West lange Zeit in erster Linie von politischen Motiven beherrscht waren, folglich hat die wirtschaftliche Zusammenwirkung zwischen Ost und West im Vergleich zu den in ihr enthaltenen Möglichkeiten bis heute ein geringes Niveau erreicht, sie ergibt nur 4 % des Ganzen des Welthandels.

Im zweiten Teil — „*Die Rolle des Ost — West-Handels in unserer Volkswirtschaft*“ — wird die Relationszusammensetzung des ungarischen Aussenhandels analysiert, es wird die Entwicklung des Handels in den verschiedenen Relationen untersucht und auf die Wichtigkeit unseres Handels mit dem Westen hingewiesen.

Der dritte Teil — „*Das grösste Hindernis der Entwicklung: die Struktur unseres Exports*“ — behandelt die Faktoren, die der Entwicklung unseres Handels mit dem Westen im Wege stehen. Der Verfasser weist darauf hin, dass die Überholtheit des Institutionensystems, die überholten Denkweisen und Verhaltensformen, ihr Weiterleben in der Reihe der Hemmungsfaktoren nicht zu unterschätzen sind, das grösste Hindernis kann aber in unserer unmodernen Exportstruktur gesehen werden. In unserer Ausfuhr nach dem Westen ist die Proportion der unelastischen landwirtschaftlichen Waren immer noch zu hoch, während die Proportion der gesuchten Produkte der Verarbeitungsindustrie — in erster Linie sind das Maschinen — ziemlich niedrig ist. Die Hauptrichtung der strukturellen Entwicklung des Westhandels und die Gestaltung der Ausfuhr der sozialistischen Länder nach dem Westen zeigen ein asynchronistisches Bild. Die strukturelle Unterschiede zwischen der Ausfuhr der sozialistischen Länder nach dem Westen und ihrer Einfuhr aus dem Westen springen noch stärker hervor. Daraus folgt als grundlegendes strategisches Ziel die Umgestaltung der Struktur unseres Exports in die westlichen Länder.

Im vierten Teil — „*Die Kooperation: das Hauptmittel der Dynamisierung und der Umgestaltung der Struktur*“ — wird die Bedeutung der technisch-wirtschaftlichen Kooperationen im Ost—West-Handel betont. Der Verfasser weist darauf hin, dass dieses das Gebiet ist, das besonders Möglichkeiten für die Entwicklung der Warenstruktur ermöglicht und gleichzeitig auch die Atmosphäre des zur wirksamen Zusammenarbeit unerlässlichen gegenseitigen Vertrauens schafft, deshalb ist die Ausbreitung der Kooperationsverbindungen eine wichtige Bedingung für die Weiterentwicklung. Ferner betont er, dass auf der Interessengemeinschaft für lange basierende wirtschaftliche Zusammenarbeit gleichzeitig auch in der Entspannung der internationalen politischen Atmosphäre eine wichtige Rolle spielen und in der Aufrechterhaltung des Friedens die Rolle des Stabilisators erfüllen kann.